

S. Pakhomenko, H. Rudnitska

CONFLICT IN THE DONBASS IN THE MIRROR OF ITALIAN MEDIA

The article clarifies the features of the coverage of initial stages of the conflict in the Donbass on the pages of the most influential Italian socio-political newspapers "La Repubblica" and "Corriere della sera". Online versions of the newspapers were taken into account.

The most popular topics were grouped in several subject blocks: 1) causes, nature, course of the conflict, especially the most resonance events – May tragedies in Odessa and Mariupol, shooting down Malaysian Airlines Boeing, defense of Donetsk airport ecc.; 2) elections in Ukraine and separatist republics; 3) issues of sanctions applied to Russia; 4) attempts of the international resolution of the conflict.

The initial stages of the conflict in the Donbass were regularly monitored by Italian newspapers and the number of articles on Ukrainian subjects increased with the most significant events taking place in Ukraine. Only several journalists of the newspapers taken under our consideration were present in the conflict zone in certain periods. For "La Repubblica" the primary source of information about Ukraine was their journalist in Moscow.

Centre-left newspaper "La Repubblica" interpreted the conflict from the Russian stand point, often using the messages and the clichés of Russian propaganda, "loud" headlines, elements of the sensations, shift of the accents, and the method of "one-sided perspective", providing only a separatist point of view. "Corriere della sera" gave more balanced information, sometimes using emotive language. But the newspaper published the analytical materials about the problem.

Moreover, according to our point of view, "Corriere della Sera" demonstrated not only greater complementarity to Ukrainian part of the conflict as more rejection of Russia's position, because in the newspaper Russia was directly called an aggressor. Focusing on the European choice of Ukrainian people, the newspaper noted the influence of the oligarchic circles on politics in the country and emphasized the role of external forces in the confrontation in Eastern Ukraine.

Key words: *media, Italy, Donbass, conflict, newspapers, La Repubblica, Corriere della Sera*

УДК 321.74(477)

Н.П. Пашина

ДЕМОКРАТИЧНА КОНСОЛІДАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА: СУТНІСТЬ ТА СПЕЦИФІКА

На основі концептуального аналізу демократичної консолідації суспільства, представленому в роботах Ф. Шміттєра, А. Пшеворського, А. Шедлера, Х. Лінца, А. Степана, Г. О'Доннела, Д. Растоу, С. Валензуела, Л. Даймонда, Р. Даля, С. Хантінгтона, Дж. Прідхема та ін., сформульовані універсальні виміри консолідованої демократії, які включають в себе конституційний порядок, політичний порядок, визнання більшістю громадян демократичних інститутів та процедур, ціннісно-культурне єднання соціуму навкруги демократичних принципів.

Ключові слова: *демократичний режим, демократична консолідація суспільства, демократичні процедури і інститути, «якість демократії», демократичні цінності.*

Аналіз історичного розвитку людства доводить, що різні політичні режими пропонували та реалізовували власні зразки консолідації – від тотального контролю та

заперечення будь-якої самостійності думок – до плюралізму та свободи ціннісного самовизначення громадян. У цьому контексті особливої ваги набуває проблематика консолідації суспільства в умовах демократичного правління, аналіз методів та засобів створення міцної стабільної держави не за рахунок безальтернативного примусу, а за рахунок вільного вибору та внутрішнього переконання і практичного підтвердження вірності саме демократичній ідентифікації.

Досвід політичного розвитку у XXI столітті доводить, що досягнення стабільної демократії виступає завданням настільки ж складним, як і її встановлення. У зв'язку з цим сформувався актуальна потреба наукового дослідження чинників стабілізації нових демократичних режимів, що і знайшло своє відображення в концепті «демократична консолідація».

Проблеми демократичної консолідації, її теоретичні та прикладні аспекти викладені у працях зарубіжних та вітчизняних учених, зокрема С. Горобчишиної, Л. Даймонда, Р. Даля, Г. О'Доннела, Х. Лінца, О. Новакової, Дж. Прідхема, А. Пшеворського, Д. Растоу, А. Степана, С. Телешуна, Ю. Тищенко, С. Хантінгтона, А. Шедлера, Л. Шимченко, Ф. Шміттєра та ін. Але ця проблематика є настільки складна, що потребує постійного аналізу та моніторингу.

Метою статті є концептуальний аналіз сутності та специфіки демократичної консолідації суспільства.

Консолідація – це процес, спрямований на внутрішню стабілізацію тієї чи іншої системи шляхом утвердження певних правил взаємодії в її межах, а також забезпечення стійкості цієї системи у разі впливу антисистемних або позасистемних факторів. Відповідно політичний вимір цього процесу передбачає орієнтацію на сферу політичної взаємодії, організовану як система.

Спочатку поняття «демократична консолідація» використовувалося для характеристики проблем забезпечення міцності нових демократій, збільшення тривалості їх життя, створення у них імунітету щодо загрози повернення в колишній авторитарний стан, створення бар'єрів проти можливих «зворотніх хвиль». До змісту цього поняття включалися такі різнопланові положення, як масова легітимізація режиму, поширення демократичних цінностей, нейтралізація антисистемних акторів, забезпечення верховенства правового закону, партійне будівництво, стабілізація електоральних правил, децентралізація влади, використання механізмів прямої демократії, судова реформа, підтримка бідних прошарків суспільства та економічна стабілізація.

Усвідомлюючи значну актуальність питань політичної ідентифікації громадян, особливо в умовах руйнування традиційних цінностей і створення нових орієнтирів розвитку, багато науковців приділяли свою увагу питанням визначення та аналізу феномену консолідації демократії саме у такому контексті. Так, Ф. Шміттєр в своїх роботах пропонував таке формулювання: «Консолідацію демократії можна визначити як процес, коли епізодичні угоди, половинчасті норми і випадкові рішення періоду переходу від авторитаризму трансформуються у відносини співробітництва та конкуренції, міцно засвоєні, постійно діючі і такі, що добровільно приймаються тими особами і колективами (тобто політиками та громадянами), що беруть участь в демократичному управлінні. При консолідації демократичного режиму відбувається інституціоналізація невизначеності деяких ролей і областей політичного життя, але одночасно громадяни одержують упевненість, що боротьба за державні пости і/або вплив буде чесною і не вийде за межі передбаченого набору варіантів. ... суть дилеми консолідації пов'язана з формуванням інституційної структури, з якою могли б погодитися політики і яку готові підтримати громадяни» [1]. Таким чином, тут головним інструментом демократичної консолідації суспільства виступає визначення чітких

правил гри та формальна і неформальна інституціоналізації провідних ролей та процедур політичного життя.

Широко відомі дефініції консолідації демократії в своїй книзі «Демократія і ринок» (1991 р.) запропонував А. Пшеворський. Він, як і Ф. Шміттер, підкреслює значення інституціоналізації політичних відносин, чітко визначення загальних правил взаємодії політичних сил: «Демократія консолідована, коли за даних політичних і економічних умов певна система інститутів стає єдиною соціальною грою в місті, коли ніхто і не думає про те, щоб діяти поза демократичними інститутами, коли все, чого хочуть ті, що програли, – це спробувати зіграти ще раз у рамках тих самих інститутів, при яких вони щойно програли» [2, с. 72, 47].

Австрійський політолог А. Шедлер у статті «Що таке демократична консолідація» намагається відповісти на питання, у чому причина прихильності населення до демократії. Вчений наголошує, що відповідь на це запитання є одним з найважливіших (і одним з найважчих) аналітичних завдань, які треба розв'язати, щоб зрозуміти процес зміцнення демократії. Підтримка демократії не дуже тісно пов'язана зі сприйняттям її ефективності як системи або з задоволеністю її новими здобутками. Але критерії ефективності та задоволеності здебільшого беруть до уваги (або ж їх інтерпретують так, що вони беруться до уваги) дії системи, спрямовані на подолання економічних проблем і проблем соціальної політики. Дедалі більше свідчень із багатьох країн і регіонів дають змогу стверджувати, що, формуючи погляди на легітимність режиму, громадяни незалежно – й набагато суворіше – оцінюють політичні досягнення системи, зокрема міру, якою вона дотримується своїх обіцянок свободи і демократії [3].

До активного обговорення та наукового аналізу визначеної проблематики наприкінці ХХ сторіччя залучилися також Х. Лінц та А. Степан, які у 1996 році опублікували статтю «В напрямку консолідованих демократій» [4], а потім і книгу «Проблеми демократичного переходу і консолідації: Південна Європа, Південна Америка та посткомуністична Європа» [5]. В них автори детально виклали свої теоретичні погляди на сутність демократичної консолідації та підкреслили надзвичайну актуальність цих питань. Зокрема, вони підтримують позицію А. Пшеворського і наголошують, що під консолідованою демократією розуміється політична ситуація, в якій, відповідно до формули, демократія стала єдиною грою в місті [6, с. 5].

Пояснюючи це загальне визначення, Х. Лінц та А. Степан аналізують різні виміри консолідації. Так, у територіальному вимірі демократичний режим є консолідованою поведінкою, коли ніякі значущі національні, соціальні, економічні, політичні або ж інституційні актори не витрачають значних ресурсів у прагненні досягти своїх цілей, створюючи недемократичний режим або звертаючись до насильства, або за зовнішнім втручанням, щоб відокремитися від держави.

У ціннісному вимірі демократична консолідація передумовлює таку ситуацію, коли переважна частина громадської думки дотримується віри у те, що демократичні процедури і інститути є найбільш відповідним шляхом управління колективним життям в такому суспільстві, як їхнє, і коли підтримка антисистемних альтернатив дуже незначна або ж більш менш ізольована від продемократичних сил.

Демократичний режим консолідований у конституційному вимірі, коли як урядові, так і неурядові сили на всій території країни підкоряються і привчаються до вирішення конфліктів в рамках специфічних законів, процедур і інститутів, санкціонованих новим демократичним процесом [7].

Докладний розгляд сутності, змісту та практичних індикаторів демократичної консолідації міститься в працях А. Шедлера. Він визначає три головні підходи до визначення даного феномену, що різняться і об'єктами спостережень, і причинно-наслідковими зв'язками, збудованими на основі різних рівнів зміцнення демократії.

Автор стверджує, що деякі дослідники зміцнення режиму оцінюють дії політичних гравців, інші – їхні погляди, ще інші – структурне середовище. Хоча поведінкові, світоглядні і структурні дані можна розуміти як оперативні індикатори, пов'язані з різними рівнями вимірювань, вони представляють водночас і різні рівні взаємозв'язків. Вони формують ланцюг причинності, окремі ланки якого обумовлюють одна одну: а) поведінка постає як найвагоміша причина стабільності режиму; б) погляди виступають мотивацією поведінки; в) структурні контексти – найголовніша причина формування і гравців, і поглядів [8].

На думку А. Шедлера, консолідація демократії – це передусім результат зусиль політичних гравців. Першим, і найголовнішим, припущенням у цій ієрархії причинних зв'язків є припущення, що, зрештою, саме політичні гравці забезпечують існування політичних інституцій. Це припущення можна вважати основоположним в дослідженнях зміцнення демократії: демократія – ані божественний дар, ані побічний наслідок соціальних чинників; демократія – це результат зусиль політичних гравців.

Науковець формулює так зване м'яке правило відкидання, яке прирівнює зміцнення демократії до відсутності антидемократичної поведінки: якщо політичні гравці здійснюють антидемократичні дії, демократія під загрозою. І навпаки, демократія знаходиться в безпеці, якщо всі причетні до неї гравці дотримуються головних правил демократичної гри. Саме це правило становить сутність популярного серед багатьох авторів феномену «формування демократичної поведінки» [9; 5, с. 5-6].

Важливим і актуальним для України є розгляд А. Шедлером так званих «нелінійних чинників демократичної консолідації». Так, наголошується, що кризи режиму вносять у життя демократії драматичні миті непевності. Якщо молода демократія постає перед суттєвою кризою, можна спостерігати три можливі результати: а) демократія зазнає краху; б) демократичний режим сповзає до моделі повторюваних криз, які ослаблюють державні структури і створюють ситуацію перманентної крихкості; в) демократичні гравці спромагаються успішно пережити кризу й надовго утвердити стійкість демократії. Інакше кажучи, кризи можуть доводити до краху, ослаблювати або стабілізувати. Кризи можуть бути руйнівними, а можуть дати й позитивні результати. За самим своїм визначенням кризи режиму провокують різке падіння віри у спроможність зберегти демократію. Та якщо демократичні сили зможуть вийти з заворушень як переможці, то вони відповідно зможуть перетворити антидемократичну загрозу у свідчення сили демократії.

Неоднозначність наслідків кризових станів відзначав також і Г. О'Доннел: «переживання «тяжких випробувань» свідчить про «істотне» або «достатнє» зміцнення демократії в Південній Європі, натомість в інших частинах світу воно свідчить тільки про «ослаблення демократії» [10, с. 168].

У цілому соціальні розколи розглядаються як одна з основних перешкод на шляху консолідації демократії, проте загальне теоретичне обґрунтування або емпіричне дослідження ролі цього чинника детально не розроблене. Можна виділити декілька підходів у цьому аспекті:

По-перше, згідно з Д. Растроу, єдиною передумовою демократизації є існування національної єдності. Якщо соціальний розкол відбувається за національним критерієм, він цю передумову помітно послаблює. Вчений наголошує, що запропонована ним модель починається з єдиної основної умови - національної єдності. «З цього твердження не випливає нічого загадкового про Blut und Boden, кров і ґрунт, або про щоденні зобов'язання покори, про індивідуальну ідентичність у психоаналітичному розумінні або про велику політичну мету, до якої йдуть усі громадяни, – визначає Д. Растроу. Дане твердження означає тільки те, що величезна більшість громадян у

майбутній демократії не повинна мати сумнівів і засторог щодо того, до якої політичної спільноти вони належать» [11, с. 594].

Роль інших соціальних розколів Д. Растоу вважає не визначальною. Так, він пише: «Виділення національної єдності як єдиної основної умови зумовлює, що немає потреби ні в якому мінімальному рівні економічного розвитку чи соціальної диференціації як передумови демократії. Ці соціально-економічні чинники входять у модель тільки опосередковано як одна з кількох альтернативних основ для національної єдності або задоволеного конфлікту» [12].

По-друге, згідно з Г. О'Доннеллом, стратегічними завданнями, необхідними для консолідації демократії, є зміцнення демократичного табору, нейтралізація опонентів демократичного режиму та інтеграція поміркованих сил. Потенційно соціальні розколи можуть загрожувати усім стратегіям, пов'язаним з інтеграцією, які спираються на залучення, а не виключення. Наприклад, серйозний розкол може розділяти представників продемократичних сил, або відділяти їх від нейтральних груп. З іншого боку, гіпотетично можлива ситуація, за якою лінія великого соціального розколу пройде між демократичними та нейтральними силами з одного боку, і антидемократичними – з іншого [13].

При аналізі консолідації демократії необхідно також враховувати світоглядні засади цього процесу. А. Шедлер наголошує, що демократія, як і будь-яка інша гра, вимагає дотримуватись її правил. А гравці, що грають в авторитарні ігри, можуть зберігати демократичний фасад режиму. Недостатньо перевіряти поверхові ознаки демократичної політики, шукаючи формальних ознак девіантної поведінки, треба досліджувати політичні погляди та уподобання, щоб з'ясувати, чи нормативна, стратегічна або когнітивна раціональність гравців відповідає вимогам стабільності демократичного врядування [14].

Для зміцнення демократії чимало вчених вимагають утвердження загальнопоширеного демократичного консенсусу, коли «всі політично важливі групи ... дотримуються демократичних правил гри» [15, с. 7], «ніхто з важливих національних, соціальних, економічних, політичних та інституційних гравців не витрачає значних ресурсів, намагаючись досягти своїх цілей завдяки створенню недемократичного режиму» [16, с. 6], «ніхто з важливих колективних гравців не сумнівається в легітимності демократичних інституцій» [17, с. 67] і «ніхто не може уявити собі дій за межами демократичних інституцій» [18, с. 26].

Звичайно, заклик до демократичного єднання має значення, чи то на основі спільних правил, чи то на основі зближення інтересів. Стратегічна взаємодія між протилежними гравцями завжди зумовлює певний мінімальний ступінь невизначеності, а зміцнення режиму, зрештою, мало б створити віру в майбутнє демократії, зводячи невизначеність щодо подальшого існування демократії до мінімального рівня. Та навіть якщо зміцнення демократії як кінцевий стан може залежати від припинення стратегічної конфронтації між приятелями і ворогами демократії, шлях до безперечного панування демократів, тобто консолідації як процесу, цілком може залежати від стратегічної взаємодії між демократами і антидемократами.

Саме такого підходу до аналізу зміцнення демократії дотримується і Г. О'Доннелл, визначаючи контури «стратегічного погляду» на зміцнення демократії. Зміцнення демократичних режимів, стверджував він, вимагає, щоб розважливі продемократичні гравці спромоглися зміцнити свій власний табір, водночас нейтралізуючи своїх антидемократичних суперників та інтегруючи нейтральні групи. Чилійський соціолог С. Валензуела в опублікованій наприкінці 1980-х років статті «Демократична консолідація в постперехідних умовах: поняття, процес та підсилюючі умови» фактично ототожнював консолідацію демократії та стабільність демократичного режиму. На його думку,

формування усталеної демократії є завданням так званого «другого переходу» в межах процесів поставиторитарної трансформації [19].

Трактуючи проблеми консолідації суспільства, як окремого масштабного завдання, Г. О'Доннелл наголошує, що країни, в яких започатковано демократичні реформи часто зупиняються на формально-інституціональній стадії і потребують нового етапу якісних перетворень для створення консолідованого демократичного режиму політичної влади. Сутність цього етапу або «другого переходу» Г. О'Доннелл визначав наступним чином [20]:

1. Прихід до влади демократично обраного уряду відкриває шлях для «другого переходу», який часто буває більш тривалим і складним у порівнянні з першим переходом від авторитарного правління.

2. Передбачається, що «другий перехід» – це перехід від демократично обраного уряду до інституційно зміцненого демократичного режиму.

3. Однак немає гарантій, що «другий перехід» буде мати місце. Нові демократії можуть регресувати до авторитарного правління або залишатися у вразливій і невизначеній ситуації. Подібна ситуація може стійко зберігатися, блокуючи шлях до інституційних форм демократії.

4. Найважливішим фактором, що визначає успішність «другого переходу», є створення ряду інститутів, які стають островами прийняття рішень серед течій політичної влади.

5. Для досягнення подібного успіху необхідно, щоб політика уряду і політична стратегія різних агентів передбачали визнання загальної і рівної зацікавленості у створенні демократичних інститутів. Для країн, що досягли такого успіху, характерно створення впливової коаліції, що користується широкою підтримкою лідерів, які прагнуть до створення і зміцнення демократичних політичних інститутів. Ці інститути, в свою чергу, сприяють вирішенню соціально-економічних проблем, успадкованих від авторитарного режиму.

Існує розповсюджений консенсус щодо визнання політичної культури (особливо показників легітимності або підтримки демократичного режиму) провідним фактором зміцнення демократії. Визначною роботою у цьому напрямку, стала книга Л. Даймонда «Розвиток демократії: в напрямку консолідації» (1999 р.). Її автор пише, що консолідацію демократії можна зрозуміти тільки через зрушення в політичній культурі [21, с. 882-942]. Його визначення консолідації наступне: «Консолідація вимагає більшого, ніж прихильність до демократії взагалі, що демократія в принципі є кращою формою правління. Щоб демократія була консолідованою, еліти, організації і масова публіка повинні вірити, що політична система, яку вони фактично мають в країні, заслуговує на слухняність та захист. Ця стійка легітимність припускає нормативну і поведінкову прихильність, що розділяється всіма, специфічним правилам і практикам конституційної системи країни. Тільки тоді, коли підтримка демократії стає внутрішньо притаманною більшості населення й незалежною від жодних умов, демократію можна вважати як консолідовану й безпечну [22, с. 892].

Взаємозв'язок між державними інституціями та громадянською сферою у процесі консолідації демократії також актуалізується в теорії Л. Даймонда. Зокрема, визначається співвідношення між темпами консолідації демократії та функціонуванням громадянського суспільства: «...чим більш активне, плюралістичне, ресурсомістке, інституціоналізоване та демократичне громадянське суспільство... тим більш ймовірно, що демократія виникне та закріпиться» [23, с. 894]. Позитивний вплив громадянського суспільства на консолідацію демократії полягає у тому, що воно:

- 1) стабілізує очікування соціальних груп, надаючи правлячим елітам більш узагальнену та достовірну інформацію, яку вони можуть використати в процесі управління;
- 2) прищеплює громадянські цінності, які є сприятливими для демократичного процесу;
- 3) забезпечує суспільним групам та індивідам канали самовираження та ідентифікації, що сприяє їх більш ефективному використанню політичних інститутів;
- 4) регулює поведінку своїх членів, частково полегшуючи тим самим процес управління для влади;
- 5) представляє собою джерело потенційного опору політичним зловживанням або узурпації влади.

Проблема демократичної консолідації має не лише внутрішні, але й зовнішні впливи. Як слушно зауважив Р. Даль, доля країни ніколи не знаходиться повністю в руках її народу [24, с. 128]. Однак впливи міжнародного середовища на політичний режим конкретної країни можуть бути різними з точки зору сили, характеру, каналів і, зрештою, наслідків.

Одним із перших підкреслив роль міжнародного впливу для консолідації демократичних режимів С. Хантінгтон. Він писав: «Імовірно, зовнішнє середовище, сприятливе для демократії, буде сприятливим і для її консолідації» [25, с. 294]. Деяко конкретизуючи цю тезу, він указував, що під зовнішнім середовищем маються на увазі іноземні уряди та інші актори, які і самі є демократичними, схвалюють існування демократичних режимів в інших країнах, мають тісні відносини з тією або іншою країною, яка нещодавно демократизувалась, і здатні на неї впливати. Провівши приблизні емпіричні розрахунки, базовані на суб'єктивних оцінках сприятливості для консолідації демократії в тій або іншій країні міжнародного середовища, він дійшов висновку, що подібний вплив існує.

Найбільшу увагу проблематиці ролі міжнародного середовища для консолідації демократії присвятив Дж. Прідхем. Відповідно до Прідхема, поняття міжнародний контекст відноситься до різноманіття зовнішніх акторів – міжнародних організацій, іноземних урядів, міжнаціональних недержавних акторів, а також менш конкретних зовнішніх впливів [26, с. 171]. Вплив може відбуватись на багатьох рівнях – символічному або історичному, державному або урядовому, різних посередницьких або елітних структур, а також масовому або культурному рівні [27, с. 202].

Сьогодні питання демократичної якості представляються набагато більш актуальними в повсякденній політиці, ніж питання демократичного виживання. З цієї точки зору, консолідація демократії передбачає щось більше, ніж інституціоналізацію базових демократичних правил. Вона вимагає затвердження специфічних правил та організацій демократії. Інакше кажучи, ця концепція консолідації переносить увагу з процедурного мінімуму, який визначає демократичні режими, на конкретні правила та організації, що визначають різні форми демократії. Таким чином, демократична консолідація стає синонімом «будівництва інститутів». Це передбачає конструювання всіх тих великих організацій, які утворюють типову інфраструктуру сучасних ліберальних демократій: партії та партійні системи, законодавчі органи, державну бюрократію, судові системи і системи узгодження інтересів.

Поняття «якість демократії» можна інтерпретувати наступним чином: 1) якість демократії постає як ступінь актуалізації поліархією свого потенціалу як політичного режиму; 2) якість демократії пов'язана з процесом демократизації: чим вище ступінь демократизації в країнах, тим вище відповідно якість демократії в них; 3) якість демократії пов'язана з демократичним представництвом, відповідальністю уряду і також

постає як сума ряду якостей: якість держави + якість політичного режиму + якість життя + якість суспільства.

Проведений сутнісний аналіз наукового сприйняття феномену демократичної консолідації дозволяє виділити декілька підходів, сформульованих західними науковцями:

1) підхід, що пов'язує демократичну консолідацію з готовністю та здатністю політичних акторів діяти в межах демократичних правил;

2) підхід, прибічники якого основну увагу приділяють таким показникам демократичної консолідації як конституціоналізація влади, виборчий процес та роль партій як механізму заміщення;

3) підхід, що орієнтується на ступінь інституціоналізації та її відповідність розвитку громадянської активності. Таким чином, досліджується інституціональний дизайн, взаємовідношення та взаємодія форм правління та державного устрою, вплив партійних систем на консолідацію демократії;

4) ціннісно-культурний підхід, що пов'язаний з легітимацією нових демократичних інститутів за допомогою політичної культури та свідомості.

Певне поєднання цих підходів та подальший розвиток концептуалізації проблеми демократичної консолідації міститься в дослідженні Х. Лінца та А. Степана. Названі вчені доходять висновку, що зміст демократичної консолідації складається з глибинних перетворень на поведінковому, ціннісному та конституційному рівнях. Робиться наголос також на рівні політичної репрезентації, тобто наявності інтегрованої партійної системи та системи взаємодіючих груп інтересів у міжнародному середовищі, економічних відносин та регіональній інтеграції.

На думку американських політологів, про досягнення консолідації можна говорити за наявності наступних умов:

1) в суспільстві відсутні впливові політичні групи, що прагнуть підірвати демократичний режим та цілісність держави;

2) демократичні процедури, правила та норми сприймаються суспільством як найбільш придатні та ефективні механізми регулювання суспільного життя;

3) суспільні конфлікти вирішуються із використанням законних процедур та інститутів, що створенні демократичним процесом [28].

Сучасні науковці демократичну консолідацію визначають як якісне перетворення політичної системи держави у цілісну та стабільну сферу взаємодії, об'єднану навколо демократичних цінностей. Аналіз наукових робіт, присвячених цій тематиці, дозволяє сформулювати три ключові підходи.

По-перше, за допомогою аналізованого терміну позначають процес еволюції політичної системи держави від авторитаризму до демократії.

По-друге, цей термін використовують для позначення стану, якого досягла політична система в результаті цілеспрямованого руху до утвердження демократичних основ урядування.

По-третє, демократична консолідація передбачає певну якість урядування, що відповідає не лише специфічним процедурним вимогам, а й «духу демократії» – сукупності принципів організації політичної системи, а також цінностей, які забезпечують визнання її ефективності всіма учасниками політичного процесу (від пересічних громадян – до найвищих посадовців) [29].

Найбільш вагомими та актуальними видаються такі аспекти розуміння консолідації демократії: 1) формальна та неформальна (традиціоналістська) інституціоналізація демократичних принципів на рівні політичної системи та громадянського суспільства; 2) стабільний політичний режим з широкими гарантіями прав усіх політичних гравців, заперечення нелегітимних шляхів досягнення та реалізації влади; 3) конституційний

порядок демократичного зразку, який ґрунтується виключно на верховенстві правового закону. Досягти такого стану в державі можливо лише за умови інституційного закріплення норм та принципів демократії; 4) засвоєння демократичних цінностей на рівні широкої громадськості, що проявляється у функціонуванні автономного від владного апарату громадянського суспільства.

Таким чином, спираючись на наведені вище тлумачення сутності демократичної консолідації, можна зробити висновок, що більшість авторів дотримується інструментального бачення цього феномену. Наголошуючи, що демократична консолідація є результатом історичного розвитку політичного життя держави, науковці підкреслюють ключову роль демократичних інститутів, таких як вільні періодичні вибори, стабільна партійна система, принципи балансу влад та верховенства правового закону тощо.

Можна виділити кілька усталених визначень, що в комплексі розкривають зміст демократичної консолідації суспільства, а саме:

досягнення політичним режимом стану, в якому жодна впливова політична сила (наприклад, партія чи організація) не обговорюють відмінних від демократичних способів отримання влади;

цілеспрямована робота по конструюванню та утвердженню демократичних інститутів у суспільстві; постійні зусилля влади та опозиції щодо поширення в суспільстві поваги до демократичних правил гри;

визнане та усталене переконання в ефективності демократії та її процедур на елітарному та масовому рівнях, що обумовлює зменшення ступеня невпевненості в демократії.

Список використаної літератури

1. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии / Ф. Шмиттер // Полис. — 1996. — № 5. — С. 16–27 ; Shmitter F. Razmyshleniya o grazhdanskom obshchestve i konsolidatsii demokratii / F. Shmitter // Polis. — 1996. — № 5. — S. 16–27.
2. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке, пер. с англ. / А. Пшеворский ; под ред. В. А. Бажанова. — Москва : РОССПЭН, 1999. — 320 с. ; Pshevorskiy A. Demokratiya i rynok. Politicheskie i ekonomicheskie reformy v Vostochnoy Yevrope i Latinskoy Amerike, per. s angl. / A. Pshevorskiy ; pod red. V. A. Bazhanova. — Moskva : ROSSPEN, 1999. — 320 s.
3. Schedler A. What is Democratic Consolidation? / A. Schedler // Journal of Democracy. — 1998. — V. 9:2 — P. 91–107.
4. Hobsbawm E. Inventing Traditions / E. Hobsbawm // The Invention of Tradition / Ed. by E. Hobsbawm and R. Te-rence. — Cambridge : Cambridge University Press, 2002. — P. 1–14.
5. Linz J. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe / J. Linz, A. Stepan. — Baltimore and London : Johns Hopkins University Press, 1996. — 480 p.
6. Там само; Tam samo.
7. Там само; Tam samo.
8. Schedler A. What is Democratic Consolidation? / A. Schedler // Journal of Democracy. — 1998. — V. 9:2 — P. 91–107.
9. Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation / L. Diamond. — Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999. — 362 p.
10. O'Donnell G. Illusions and Conceptual Flaws / G. O'Donnell // Journal of Democracy. — 1996. — V. 7. — № 4.

11. Растоу Д. А. Переходи до демократії: спроба створення динамічної моделі / Д. А. Растоу // Демократія : антологія / упоряд. О. Проценко. — Київ : Смолоскіп, 2005. — С. 583–604 ; Rastou D. A. Perekhody do demokratii: sproba stvorennia dynamichnoi modeli / D. A. Rastou // Demokratiia : antolohiia / uporiad. O. Protsenko. — Kyiv : Smoloskip, 2005. — S. 583–604.
12. Там само; Там само.
13. О'Доннелл Г. Делегативная демократия [Электронный ресурс] / Г. О'Доннелл. — Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Article/donn_del.php ; O'Donnell G. Delegativnaya demokratiya [Elektronnyy resurs] / G. O'Donnell. — Rezhim dostupa : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Article/donn_del.php.
14. Schedler A. Concepts of Democratic Consolidation [Elektronnij resurs] / A. Schedler. — Rezhim dustup a: <http://168.96.200.17/ar/libros/lasa97/schedler.pd>.
15. Gunther R. Introduction / R. Gunther // Gunther R. The Politics of Democratic Consolidation / R. Gunther, P. N. Diamandouros, H.-J. Puhle. - Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1995. — 576 p.
16. Linz J. Указана праця ; Linz J. Vkazana pratecja.
17. Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation / L. Diamond. — Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1999. — 362 p.
18. Pshevorskij A. Указана праця ; Pshevorskij A Vkazana pratecja.
19. Valenzuela J. S. Democratic Consolidation in Post-Transitional Settings: Notion, Process, and Facilitating Conditions [Electronic resource] / J.S. Valenzuela // Kellogg Institute WorkingPaper (December 1990). — Mode of access : <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/150.pdf>.
20. O'Donnel G. Указана праця; O'Donnel G. Vkazana pratecja.
21. Даймонд Л. Консолідація демократії і політична культура / Л. Даймонд // Демократія : антологія / упоряд. О. Проценко. — Київ : Смолоскіп, 2005. — XXVIII. — 1108 с ; Daimond L. Konsolidatsiia demokratii i politychna kultura / L. Daimond // Demokratiia : antolohiia / uporiad. O. Protsenko. — Kyiv : Smoloskip, 2005. — XXVIII. — 1108 s.
22. Там само; Там само.
23. Там само; Там само.
24. Даль Р. А. Полиархия. Участь у политическому житті та опозиция / Р. А. Даль ; пер. з англ. О. Д. Білогорський. — Харків : Каравела, 2002. — 216 с. ; Dal R. A. Poliarkhiia. Uchast u politychnomu zhytti ta opozytsiia / R. A. Dal ; per. z anhl. O. D. Bilohorskyi. — Kharkiv : Karavela, 2002. — 216 s.
25. Хантингтон С. Третья Волна: демократизация на исходе 20 века / С. Хантингтон. — Москва : РОССПЭН, 2003. — 368 с. ; Khantington S. Tretya Volna: demokratizatsiya na iskhode 20 veka / S. Khantington. — Moskva : ROSSPEN, 2003. — 368 s.
26. Pridham G. The International Context of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective / G. Pridham // Gunther R. The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective / R. Gunther, N.P. Diamandouros, H.-J. Puhle (eds). — Baltimore and London : Johns Hopkins University Press, 1995. — P. 166–203.
27. Там само; Там само.
28. Linz J. Указана праця ; Linz J. Vkazana pratecja.
29. Когут І. О. Конституція для демократичної консолідації (роздуми про конституційний процес у теорії та в Україні) / І. О. Когут, О. Д. Чабаненко // Стратегічні пріоритети. — 2008. — № 2. — С. 124–134 ; Kohut I. O. Konstytutsiia dlia demokratychnoi

konsolidatsii (rozdumy pro konstytutsiinyi protses u teorii ta v Ukraini) / I. O. Kohut, O. D. Chabanenko // Stratehichni priorityety. — 2008. — № 2. — S. 124–134.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2016 р.

N. Pashina

DEMOCRATIC CONSOLIDATION OF THE SOCIETY: ESSENCE AND SPECIFIC FEATURES

The article is mainly focused on the conceptual analysis of democratic consolidation of the society, highlighted in the works of Ph. Schmitter, A. Pshevorskiy, A. Schedler, J. Linz, A. Stepan, G. O'Donnell, D. Rustow, S. Valensuel, L. Dimond, R. Dahl, S. Huntington, G. Pridham and others.

The experience of the XXI century political development proves that the task of attainment of stable democracy is as complex as the task of its establishment. In connection with this an actual need for scientific investigation of the factors of stabilizing new democratic regimes has been formed reflected in the concept of “democratic consolidation”. It has been determined that consolidation is a process directed to the internal consolidation of any system by way of establishing definite rules of interaction within its borders as well as providing stability of this system in case of the influence of anti-system or extra-system factors. Accordingly the political measurement of this process envisages orientation towards the sphere of political interaction organized as a system.

In this work the parameters have been defined which can be used for measuring the level of democracy consolidation in the conditions of a real policy of states. On the ground of publications analysis dedicated to the problem of consolidated democracy certain normative conditions and rules have been suggested. The prerequisite of successful consolidation of democracy is its comprehensive legitimization – when the principal political actors (political elite and different groups of the society) believe that the political regime is the best of all possible variants. The wide normative and behavioral consensus must be predominant on the civil level of legitimization of constitutional system irrespective of its current effectiveness. Legitimization is conditioned by the interest of the ruling party, president or other subject of politics in inviolability of democratic rules and norms, which makes them self - sufficient and self - supporting in future.

Key words: *democratic regime, democratic consolidation of society, democratic procedures and institutes, “quality of democracy”, democratic values.*